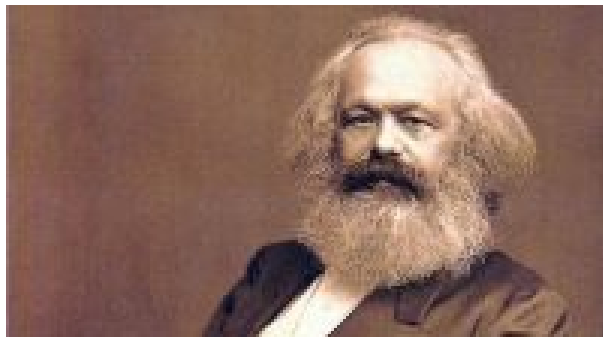

Γράφει ο Evald Vassilievich Ilyenkov

Σοβιετικός φιλόσοφος, Ινστιτούτο Φιλοσοφίας της Ακαδημίας Επιστημών της ΕΣΣΔ

Μετάφραση: Μάριος Δαρβίρας

Περίληψη

Ο συγγραφέας της *Διαλεκτικής του αφηρημένου και του συγκεκριμένου* στο Κεφάλαιο του Μαρξ, στον παρόν άρθρο του, μία από τις ελάχιστες αμιγώς πολιτικές του παρεμβάσεις, που εδώ αποδίδεται για πρώτη φορά στα ελληνικά μεταφρασμένη από το ρωσικό πρωτότυπο (Ο συγγραφέας το προόριζε ως συμβολή σε ένα διεθνές συνέδριο φιλοσοφίας στην Αμερική με θέμα τον Μαρξ το έτος 1965 στο οποίο όμως, τελικά, οι κρατικές αρχές δεν του επέτρεψαν να συμμετάσχει), θέτει καίρια ζητήματα για την ουσία του επαναστατικού εγχειρήματος, τις κακοτοπιές της ιστορικής του διαδρομής, αλλά κυρίως και πρωτίστως, για τα άλυτα προβλήματα που κληροδότησε στην εποχή της η μη ολοκλήρωση, ο εκφυλισμός και τελικώς η αναστροφή της επαναστατικής διαδικασίας του μεγάλου Οκτώβρη. Με αυτήν την έννοια, το μεγαλύτερο και συγκλονιστικότερο γεγονός του εικοστού αιώνα συνδέεται με το παρόν, με έναν εξαιρετικά γόνιμο και επίκαιρο τρόπο.

Λέξεις κλειδιά

Ατομική ιδιοκτησία, δυτική κουλτούρα, μαρξισμός, αποξένωση, κομμουνισμός, αλλοτρίωση

Εισαγωγικό σημείωμα του μεταφραστή

Η δημοσίευση του άρθρου ενός σοβιετικού φιλόσοφου της μεταπολεμικής περιόδου σε ένα αφιέρωμα για την Οκτωβριανή επανάσταση είναι δυνατό να δημιουργήσει απορίες και ερωτηματικά. Όμως ο Έβαλντ Βασίλιεβιτς Ιλιένκοφ (1924-1979) δεν ήταν μία οποιαδήποτε

συνηθισμένη φιλοσοφική φιγούρα του «σύντομου 20^{ου} αιώνα» αλλά ο αναγνωρισμένος ηγέτης ενός ρεύματος φιλοσοφικής αναγέννησης στη σοβιετική Ρωσία, το οποίο, αν και βαθιά ριζωμένο στην κουλτούρα και τις πνευματικές και ιστορικές παραδόσεις της ρωσικής ζωής, πραγματοποίησε μια ιδιότυπη ανθρωπιστική και συνάμα μαρξιστική στροφή στο πεδίο της φιλοσοφίας, εν πολλοίς παραγνωρισμένη στην Δύση, μακριά και σε αντίθεση με τις επιδιώξεις της εκφυλισμένης κομματικής γραφειοκρατίας και του επίσημου και στείρου ακαδημαϊσμού. Κύριο επίδικο της στροφής και του έργου του, ήταν η επανοηματοδότηση της υπόθεσης του κομμουνισμού, η δημιουργική ανάπτυξη του μαρξισμού στις ιδιαίτερες συνθήκες που επικρατούσαν στην χώρα του, η επαναφορά της επαναστατικής θεωρίας στο λίκνο της, η υπαγωγή της υπό τη σκέπη του αγώνα της ανθρωπότητας ενάντια στα δεσμά της εκμετάλλευσης και της καταπίεσης σε όλες τους τις μορφές σε Ανατολή και Δύση, αλλά κυρίως και πρωτίστως, η στροφή της ενάντια στην συνολική αλλοίωση, αλλοτρίωση και αποξένωση του συνόλου των κοινωνικών σχέσεων από την μονόπλευρη ορθολογικότητα της παραγωγής, του κατακερματισμού της ανθρώπινης ζωής και δραστηριότητας, καθώς και του αποξενωτικού καταμερισμού της εργασίας και του νόμου της αξίας που παράγει, παράγεται και αναπαράγεται στις συνθήκες της ατομικής ιδιοκτησίας όταν η πολιτική προλεταριακή επανάσταση δεν μπορεί να ολοκληρώσει τους σκοπούς της. Ο Ιλιένκοφ προσπάθησε με όλες του τις δυνάμεις για την ανάπτυξη μιας θεωρίας που συμβάλει στην μετατροπή της πολιτικής επανάστασης σε κοινωνική, τον μετασχηματισμό της «προϊστορίας» της ανθρωπότητας σε ανθρώπινη «ιστορία» όπως έλεγε ο Μαρξ.

Σημείωση: Οι μη αριθμημένοι μεσότητλοι στο κείμενο έχουν προστεθεί από τον μεταφραστή

Άλλα έργα του Ιλιένκοφ στα Ελληνικά

- 1968, Об идолах и идеалах, [Περί ειδώλων και ιδεατών] Политиздат, Москва (ελλ. έκδοση: Τεχνοκρατία και ανθρώπινα ιδεώδη στον σοσιαλισμό, μτφρ.: Αποστόλης Τσέλιος, Οδυσσέας, Αθήνα 1976).
- 1974, Диалектическая логика. Очерки истории и теории, Политиздат, Москва, (ελλ. έκδοση: Διαλεκτική λογική. Δοκίμια ιστορίας και θεωρίας, μτφρ.: Μιχάλης Αναστασιάδης, προλ.: Ευτύχης Μπιτσάκης, Gutenberg, Αθήνα 1983).
- 1980, Ленинская диалектика и метафизика позитивизма, Москва Издательство политической литературы (ελλ. έκδοση: Η διαλεκτική του Λένιν και η μεταφυσική του

θετικισμού, μτφρ.: Μιχάλης Μένικος, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1988).

- 2016, - 2009, Диалектика идеального [Η Διαλεκτική του Ιδεατού], Логос, 1 (2009), σ. 6-62.

(ελλ. έκδοση: Η διαλεκτική του Ιδεατού, μτφρ.: Μάριος Δαρβίρας, προλ.: Αντρέι Μαϊντάνσκι, Εκδόσεις Επέκεινα Τρίκαλα 2016)

Τοποθέτηση του ζητήματος

Νομίζω πως οι διοργανωτές του συμποσίου ενήργησαν εντελώς σωστά όταν πρότειναν να εξετάσουμε τις ιδέες του Μαρξ στην αρχική και γνήσια τους εκδοχή και να κάνουμε αυστηρή αφαίρεση από όλες τις μετέπειτα ερμηνείες και τις πρακτικο-πολιτικές συνέπειες αυτών των ιδεών.

Αυτό δεν είναι καθόλου εύκολο, αν αναλογιστούμε τον τεράστιο ρόλο που διαδραματίζουν αυτές οι ιδέες στην γεμάτη ένταση πνευματική ατμόσφαιρα των ημερών μας. Ωστόσο, αυτή η αφαίρεση ως ένα πρώτο βήμα στον διάλογο ανάμεσα στους Μαρξιστές και τους μη-Μαρξιστές καθίσταται αναγκαία, διαφορετικά το συμπόσιο θα μετατρεπόταν αυτοστιγμεί σε μία θερμή πολεμική για θέματα της επικαιρότητας, θα γινόταν κάτι σαν γενική επιτροπή ή υποεπιτροπή γενικής συνέλευσης και τελικώς θα αποτύγχανε να εκπληρώσει την αποστολή του.

Αλλά σε αυτήν την περίπτωση, η δική μου συμβολή η οποία έχει κατά τεκμήριο σχεδιαστεί ως μια άμεση πολεμική στις σύγχρονες δυτικοευρωπαϊκές και αμερικανικές ερμηνείες του Μαρξ, θα ερχόταν σε κατάφωρη αντίθεση με την βασική πρόθεση της προτεινόμενης συζήτησης. Είμαι επομένως υποχρεωμένος, εάν όχι ως προς την ουσία τουλάχιστον ως προς την μορφή της παρουσίασης, να παρεκκλίνω κατά κάποιο τρόπο από το θέμα που μου προτάθηκε άμεσα για αυτό το άρθρο.

Δεν επιθυμώ να χτίσω το κείμενό μου ως μια άμεση πολεμική με αυτές ή τις άλλες αντιρρήσεις στις ιδέες του Μαρξ, με αυτά ή εκείνα τα αντεπιχειρήματα. Νομίζω ότι ο καλύτερος τρόπος πολεμικής ανασκευής είναι η ανάπτυξη με θετικό τρόπο της θέσης εκείνης η οποία έχει υποπέσει σε αμφισβήτηση.

Σε αυτό με παρασύρει και το γεγονός ότι προσωπικά δεν είμαι σε θέση να γνωρίζω όλα τα

σύγχρονα αντεπιχειρήματα που έχουν αναπτυχθεί στη βιβλιογραφία της Δυτικής Ευρώπης και της Βόρειας Αμερικής, και ακόμα περισσότερο τις άλλες θέσεις των συμμετεχόντων σε αυτό το συμπόσιο. Η μορφή της θετικής έκθεσης δίνει την ευκαιρία να εξετάσει κανείς τα θέματα εν δυνάμει, αν και με πολύ γενικό τρόπο.

Εάν είναι αλήθεια ότι κάθε άρνηση είναι κατάφαση, τότε είναι επίσης αλήθεια και το αντίστροφο: ότι το να επιβεβαιώσει κάποιος μια ιδέα σημαίνει να απορρίψει την αντίθετή της.

2. Ο Μαρξ και η «δυτική κουλτούρα»

Συμφωνώ πλήρως με τον ισχυρισμό ο οποίος προήρθε από τους διοργανωτές του συμποσίου, και συγκεκριμένα με το ότι ο Μαρξ είναι στην πραγματικότητα πνευματικό «τέκνο της Δύσης», όπως ο Πλάτωνας και ο Αριστοτέλης, ο Ντεκάρτ και ο Σπινόζα, ο Ρουσσώ και ο Χέγκελ, ο Γκαίτε και ο Μπετόβεν. Με άλλα λόγια, το σύστημα των ιδεών που ονομάζεται «Μαρξισμός» αποτελεί φυσικά, το ώριμο αποτέλεσμα της ανάπτυξης της παράδοσης της «δυτικής κουλτούρας,» ή ακριβέστερα του δυτικού ευρωπαϊκού πολιτισμού.

Του ίδιου αυτού πολιτισμού που κατά τη διάρκεια των τελευταίων αιώνων (ξεκινώντας περίπου από τον 15^ο και τον 16^ο αιώνα), για διάφορους λόγους και περιστάσεις, αποτελούσε την αδιαφιλονίκητη πρωτοπορία του γήινου πολιτισμού καθώς και όλης της υλικοτεχνικής, πνευματικής και θεωρητικής κουλτούρας της γήινης σφαίρας.

Συνεπώς, η απόρριψη του Μαρξ από την «δυτική κουλτούρα» σημαίνει κατά την άποψή μας μια απόρριψη των πιο προοδευτικών παραδόσεων του ίδιου της του παρελθόντος.

3. Οι έννοιες «δυτικός κόσμος», «δυτική κουλτούρα»

Πρώτα απ' όλα όμως θα πρέπει να διασαφηνίσουμε αυτήν την έννοια. Σίγουρα δεν πρόκειται για μια αποκλειστικά γεωγραφική έννοια. Η Κούβα είναι αλήθεια πως βρίσκεται στα ανατολικά των Ηνωμένων Πολιτειών αλλά η Σοβιετική Ένωση είναι «πολύ πιο δυτικά» από ότι η Ιαπωνία ενώ η Νότιος Κορέα δεν είναι ούτε στο ελάχιστο εγγύτερα στην «Ανατολή» από την Βόρεια Κορέα. Επομένως στις μέρες μας, ο κόσμος είναι διαιρεμένος σε «Δύση» και «Ανατολή» με βάση ένα διαφορετικό κριτήριο, και αυτό το κριτήριο δεν είναι άλλο από την *μορφή της ιδιοκτησίας*.

Με αυτήν την αποκωδικοποίηση, οι όροι «Δύση» και «Ανατολή»- παρά όλη την προερχόμενη

από αυτούς σύγχυση και ανακρίβεια- δύναται να χρησιμοποιηθούν, αν έχουμε κατά νου πως με τον όρο «δυτικός κόσμος» ονομάζεται εκείνο το μέρος του κόσμου που η ζωή είναι οργανωμένη στη βάση της αρχής της ατομικής ιδιοκτησίας, ενώ με τον όρο «ανατολικός κόσμος», το άλλο μέρος του κόσμου το οποίο βρίσκεται στον δρόμο της κοινωνικοποίησης της ιδιοκτησίας, αυτό δηλαδή που οποίο βρίσκεται στον δρόμο του σοσιαλισμού και του κομμουνισμού.

Στην πραγματικότητα η διαφορά και εναλλακτική που συζητούμε ποσώς περιλαμβάνει την αντίθεση ανάμεσα στην «Δύση» και την «Ανατολή» και τις αντίστοιχες με αυτές παραδόσεις. Υφίσταται ή δεν υφίσταται ατομική ιδιοκτησία, αυτό είναι το ερώτημα. Αυτό είναι το σκληρό δίλημμα, αυτή είναι η αδυσώπητη εναλλακτική ενώπιον της οποίας βρίσκεται στις μέρες μας, κάθε χώρα, κάθε έθνος, και τελικώς – και κάθε άτομο. Και είναι αδιάφορο που αυτά βρίσκονται – στη Δύση ή στην Ανατολή.

Επομένως, το σύνορο ανάμεσα στην «Δύση» και την «Ανατολή», δεν βρίσκεται ούτε στον Έλβα ούτε στο «τείχος» του Βερολίνου αλλά πολύ βαθύτερα. Διαπερνά την καρδιά όλου του σύγχρονου πολιτισμού και δεν συμπίπτει με τα γεωγραφικά όρια και πολιτικά σύνορα του σύγχρονου κόσμου.

Διαπερνά όχι μόνο τα κόμματα εντός της ίδιας χώρας, αλλά συχνά, ακόμα και την καρδιά και το μυαλό του ίδιου και του αυτού προσώπου.

Ενώπιον αυτής της εναλλακτικής στεκόμαστε και εμείς οι θεωρητικοί. Είναι καθήκον μας – να την ερευνήσουμε επί της ουσίας, με καθαρά θεωρητικούς όρους, να διασαφηνίσουμε μέχρι το τέλος όλες τις θεωρητικές προϋποθέσεις που βρίσκονται ή δύναται να βρίσκονται στην βάση για την επιλογή της μιας από τις δύο θέσεις.

Έτσι λοιπόν, η εναλλακτική για την οποία γίνεται εδώ λόγος, δεν είναι μια εναλλακτική ανάμεσα στον «δυτικό» και «ανατολικό» κόσμο και τους πολιτισμούς τους. Πρόκειται για μία οργανική εσωτερική απόκλιση μέσα στον «δυτικό κόσμο» τον ίδιο, ακριβολογώντας, στο εσωτερικό αυτού του μέρους του κόσμου που κατά την διάρκεια των τελευταίων πέντε αιώνων έχει αναπτύξει την κουλτούρα του πάνω στα θεμέλια («στη βάση») της ατομικής ιδιοκτησίας (ή χρησιμοποιώντας μια περισσότερο κολακευτική αν και λιγότερο αυστηρή ορολογία, στην βάση του «ελεύθερου επιχειρείν»).

Ο μαρξισμός κυριολεκτικά γεννήθηκε από τα σπλάχνα και στο έδαφος αυτού του κόσμου και αναδύθηκε ως ένας από τους τρόπους επίλυσης των δικών του προβλημάτων και ως μια

θεωρητική διέξοδος από τις αντινομίες του .

Η Ρωσία στην οποία εξαιτίας των δημιουργημένων περιστάσεων , ο μαρξισμός, για πρώτη φορά καθιερώθηκε ως επίσημη θεσμοθετημένη ιδεολογία, ήταν αναπόσπαστο μέρος του «δυτικού κόσμου», και η επανάσταση του 1917 ήταν αναγκασμένη να επιλύσει ένα τυπικό «δυτικό» πρόβλημα. Γι 'αυτό, ο ηγέτης και θεωρητικός της ο Λένιν - ήταν «τέκνο της Δύσης», όπως και ο Μαρξ.

Δεν είναι καθόλου τυχαίο ότι ο Λένιν κατηγορήθηκε από τους πολιτικούς του αντιπάλους ως πεισματάρης «δυτικιστής» που διακατεχόταν από μια αφύσικη επιθυμία να επιβάλει στο ρωσικό έδαφος δήθεν ξένες προς αυτό - «γερμανικές» - ιδέες. Οι περισσότεροι χυδαίοι και μοχθηροί από αυτούς τον αποκαλούσαν καθαρά «γερμανό συνωμότη» και «κατάσκοπο του Γουλιέλμου του Β' της Γερμανίας». Γι 'αυτούς τόσο ο Μαρξ όσο και ο πρώτος αυτοκράτορας ήταν το ίδιο «Γερμανοί».

Έτσι λοιπόν η απόπειρα να εξηγηθεί ο θρίαμβος των ιδεών του Μαρξ στη Ρωσία το έτος 1917 στην βάση των ιδιότυπων χαρακτηριστικών του «ανατολικού ψυχισμού» - σημαίνει με απλά λόγια την παρουσίαση του μαύρου ως άσπρο.

Οι πολέμιοι του μαρξισμού είναι προσκολλημένοι «στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά» και στις αποκαλούμενες «παραδόσεις» της ρωσικής ψυχής, όμως η «καθυστέρηση» της οικονομικής και πολιτιστικής ανάπτυξης όχι μόνο δεν ήταν αυτές που εξασφάλισαν τη νίκη των ιδεών του μαρξισμού στο ρωσικό έδαφος, αλλά αντιθέτως, λειτούργησαν ως ανασταλτική δύναμη που παρεμπόδιζε αυτές τις ιδέες με κάθε τρόπο. Με την καθυστέρηση της Ρωσίας συνδέθηκε όχι η «ευκολία», αλλά απεναντίας, η δυσκολία της πραγμάτωσης αυτών των ιδεών, τόσο στην οικονομία όσο και στην συνείδηση των ανθρώπων.

Η νίκη των ιδεών του Μαρξ στη Ρωσία του 1917 ήταν το άμεσο αποτέλεσμα του γεγονότος ότι η Ρωσία, με όλη της την καθυστέρηση, μπήκε στην τροχιά των πιο σφοδρών αντιθέσεων του κόσμου της ατομικής ιδιοκτησίας. Ο κόσμος της ατομικής ιδιοκτησίας μετέτρεψε τη Ρωσία που βρισκόταν στη γεωγραφική «περιφέρεια» του δυτικού κόσμου, σε κέντρο και εστία όλων των έμφυτων αντινομιών αυτού του κόσμου. Και αυτές οι ίδιες είναι που προκάλεσαν την επαναστατική έκρηξη.

Φυσικά, το γεγονός ότι ο μαρξισμός - ως το ιδεολογικό και θεωρητικό απόσταγμα της «δυτικής κουλτούρας» - συνέβη να υλοποιηθεί για πρώτη φορά στην «περιφέρεια του δυτικού κόσμου», δηλαδή σε χώρες λιγότερο προετοιμασμένες για αυτό τόσο όσον αφορά

τις υλικοτεχνικές υποδομές όσο και την πολιτιστική ανάπτυξη, έχει δώσει τη γνωστή χροιά στην διαδικασία της πρακτικής εφαρμογής των ιδεών του επιστημονικού κομμουνισμού.

Και αυτά τα αρνητικά φαινόμενα, τα οποία εξακολουθεί επιμελώς να υπερβάλλει η αντικομμουνιστική προπαγάνδα στη Δύση, δεν απορρέουν από τις ιδέες του κομμουνισμού. Αντιθέτως, είναι το αποτέλεσμα της αντίστασης από την τάση αδράνειας του υλικού, τον μετασχηματισμό του οποίου αυτές οι ιδέες έπρεπε να πραγματώσουν. Αυτά εξηγούνται πλήρως ως αποτελέσματα της «διάθλασης» αυτών των ιδεών μέσα από το φακό των κληρονομημένων προεπαναστατικών ρωσικών «ιδιαιτεροτήτων» και παραδόσεων – μέσα από το πρίσμα των «απομεινारιών του παρελθόντος», όπως τα αποκαλούν.

(Σημειώνουμε παρενθετικά ότι αυτά είναι – «απομεινάρια» όχι του καπιταλισμού, αλλά μάλλον μιας προ-αστικής, προ-καπιταλιστικής μορφής κανονικότητας της ζωής η οποία είχε στην προ-επαναστατική Ρωσία μια ιδιαίτερα ισχυρή δύναμη παράδοσης. Είναι αυτά, που θα μπορούσαν να ονομαστούν η «ιδιόμορφα ανατολική» κληρονομιά η οποία δεν είχε και δεν έχει καμία σχέση με την ουσία του σοσιαλισμού και του κομμουνισμού. Αυτή η κληρονομιά με τις παραδόσεις της αποτέλεσε το εμπόδιο της επιβεβαίωσης των πρωτότυπων ιδεών του Μαρξ και του Λένιν, και ακριβώς αυτό ήταν που οδήγησε σε μια σειρά περιπτώσεων, στη «διαστρέβλωσή τους».)

Ωστόσο, επειδή έχουμε συμφωνήσει να μην αναφερθούμε στις μετέπειτα ιστορικά πεπρωμένα και τις ύστερες «ερμηνείες» των ιδεών του Μαρξ, ας επιστρέψουμε στο θέμα μας, στο ερώτημα δηλαδή που αφορά την σχέση αυτών των «αρχικών ιδεών» με αυτή την κουλτούρα, στο έδαφος της οποίας αυτές οι ιδέες τόσο ιστορικά όσο και επί της ουσίας γεννήθηκαν, στην επονομαζόμενη δηλαδή «δυτική κουλτούρα».

4.«Δυτική κουλτούρα» και ατομική ιδιοκτησία

Το ότι όλη η «δυτική κουλτούρα» αναπτύχθηκε και άνθησε στη βάση της «ατομικής ιδιοκτησίας», είναι ένα ιστορικά επιβεβαιωμένο γεγονός. «Η Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας» του Τζέφερσον και η «Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη του έτους 1789», που νομικά θεσμοθέτησαν αυτή την μορφή της ιδιοκτησίας ως βασική αρχή όλης της νομοθεσίας, ήταν ντοκουμέντα μέγιστης επαναστατικής σημασίας. Απελευθέρωσαν φοβερούς πόρους ανθρωπίνων δυνατοτήτων από τον εναγκαλισμό των γραφειοκρατικών μηχανισμών επιβολής πειθαρχίας και εγκαθίδρυσαν ένα ευρύτερο πλαίσιο για την ανάπτυξη της προσωπικής πρωτοβουλίας. Με αυτή έννοια όλη η υλικοτεχνική και επιστημονικο-θεωρητική κουλτούρα της Ευρώπης και της Βόρειας Αμερικής οφείλει την ίδια της την

ύπαρξη στην ατομική ιδιοκτησία ως δική της αναγκαία συνθήκη *sine qua non*. Κανένας συνετός μαρξιστής δεν το έχει αυτό αρνηθεί και δεν το αρνείται. Αντιθέτως, η θεωρία του μαρξισμού, πάντοτε και με δίκαιο τρόπο αξιολογούσε θετικά τον ιστορικά προοδευτικό ρόλο της ατομικής ιδιοκτησίας, τονίζοντας τα πλεονεκτήματά της εν συγκρίσει με τις προαστικές φεουδαρχικού τύπου-ταξικές μορφές κοινωνικής οργάνωσης της ανθρώπινης δραστηριότητας.

Τόσο ο Μαρξ όσο και ο Ένγκελς άρχισαν την πολιτική τους ζωή ακριβώς ως οι πλέον ριζοσπάστες θεωρητικοί της αστικής δημοκρατίας, ως οι περισσότεροι αποφασισμένοι υπερασπιστές της αρχής της «ατομικής ιδιοκτησίας», που εκείνη την εποχή, στα μάτια τους, συνέπιπτε με την αρχή της πλήρους και απεριόριστης ελευθερίας της προσωπικής πρωτοβουλίας.

Η έννοια της ατομικής ιδιοκτησίας και ο Μαρξ

Ως ηγέτης της επαναστατικής δημοκρατίας, ο νεαρός ακόμη Μαρξ, αντιτιθέταν στην ιδέα της «κοινωνικοποίησης της ιδιοκτησίας». «Η εφημερίδα *Rheinische Zeitung* η οποία στην παρούσα μορφή της δεν αναγνωρίζει καν την θεωρητική πραγματικότητα των κομμουνιστικών ιδεών και επομένως ακόμη λιγότερο επιθυμεί ή θεωρεί δυνατή την πρακτική τους υλοποίηση, θα υποβάλει τις ιδέες αυτές σε εμπεριστατωμένη κριτική».[1]

Εδώ, το έτος 1842- ο νεαρός Μαρξ παρουσιάζεται πιο πολύ ως ένας τυπικός εκπρόσωπος της αρχής της «ατομικής ιδιοκτησίας», η οποία συμπίπτει στα μάτια του με την αρχή της πλήρους και άνευ όρων «ελευθερίας της ατομικής πρωτοβουλίας» σε κάθε σφαίρα της ζωής – είτε της υλικής είτε της πνευματικής παραγωγής. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο, ο ίδιος, απέρριψε τον κομμουνισμό ως θεωρητικό σχήμα, διότι του φάνταζε σαν μια αντιδραστική προσπάθεια να ατσαλωθεί η «συνεταιριστική αρχή», το ιδεώδες του Πλάτωνα.

Παρόλα αυτά, ο Μαρξ θεωρεί το φαινόμενο της διάδοσης των κομμουνιστικών ιδεών ως ένα σύμπτωμα, μια θεωρητικά απλοϊκή έκφραση μιας απολύτως πραγματικής σύγκρουσης, που ωριμάζει στο εσωτερικό του κοινωνικού οργανισμού των πιο προηγμένων χωρών της Ευρώπης. Σε αυτό το πνεύμα αποτίμησε τον κομμουνισμό ως το «πιο σοβαρό σύγχρονο ζήτημα για την Γαλλία και την Αγγλία».[2]

Το ότι αυτή η σύγκρουση ήταν αναμφίβολα υπαρκτή πιστοποιείται από το γεγονός ότι η *Augsburger Zeitung* χρησιμοποιούσε την λέξη «κομμουνισμός» σαν ύβρη, σαν ένα είδος

μπαμπούλα. Ο Μαρξ χαρακτήριζε την θέση αυτής της εφημερίδας ως εξής: «Το βάζει στα πόδια όταν αντιμετωπίζει τα περίπλοκα φαινόμενα των ημερών, και νομίζει ότι ο μπουχός που σηκώνει πίσω της τρέχοντας καθώς και οι φοβερές βρισιές που μέσα από τα δόντια μουρμουρίζει κατά τη φυγή της, επαρκούν για να προκαλέσουν τύφλωση και σύγχυση στον υποχωρητικό αναγνώστη, όσον αφορά στα ενοχλητικά σύγχρονα φαινόμενα».[3]

Για τη θέση του Μαρξ είναι εξόχως χαρακτηριστική η ακόλουθη ομολογία: «Έχουμε την σταθερή πεποίθηση, ότι δεν είναι οι πρακτικές απόπειρες αλλά η ίδια η θεωρητική τεκμηρίωση των κομμουνιστικών ιδεών που αποτελεί τον πραγματικό κίνδυνο. Διότι οι πρακτικές απόπειρες, και υπήρξαν μαζικές πρακτικές απόπειρες, μπορούν να απαντηθούν με κανόνια μόλις γίνουν επικίνδυνες. Οι ιδέες όμως που κυρίευσαν τις σκέψεις μας, που υποτάσσουν τις πεποιθήσεις μας, με τις οποίες ο νους έχει σφυρηλατήσει την συνείδησή μας, είναι αλυσίδες που είναι αδύνατον να σπάσουν χωρίς να σκιστεί σε κομμάτια η καρδιά κάποιου, είναι δαίμονες τους οποίους ο άνθρωπος μπορεί να υπερνικήσει μόνο αν υποταχθεί σε αυτούς».[4]

Με λίγα λόγια, είναι αδύνατον να τακτοποιήσεις τους λογαριασμούς σου με τις ιδέες χρησιμοποιώντας κανόνια ή βλαστήμιες. Από την άλλη, οι ανεπιτυχείς πρακτικές απόπειρες για την πραγμάτωση αυτών των ιδεών δεν συνιστούν με κανένα τρόπο επιχείρημα εναντίον τους.

Επιπλέον, εάν κάποιες απ' αυτές τις ιδέες σε δυσχεραίνουν, θα πρέπει να αναλύσεις το θεωρητικό έδαφος από το οποίο πηγάζουν και πάνω στο οποίο διασπείρονται, δηλαδή να βρεις την θεωρητική λύση στην πραγματική σύγκρουση, στην πραγματική αντίθεση από την οποία ξεπήδησαν. Δείξτε με ποιο τρόπο είναι δυνατόν να ικανοποιηθεί αυτή η έντονη κοινωνική ανάγκη, που εκδηλώνεται μέσα από την εμφάνιση αυτών των ιδεών. Μόνο τότε και όχι νωρίτερα, θα μπορέσουν να εξαφανιστούν αυτές οι δυσάρεστες και αντιπαθητικές ιδέες....

Σε αυτά συνίσταται ουσιαστικά η θέση του νεαρού Μαρξ. Δεν πρόκειται για τη θέση ούτε ενός κομμουνιστή ούτε ενός μαρξιστή με την ύστερη σημασία αυτού του όρου. Είναι απλά η θέση ενός νηφάλιου και έντιμου θεωρητικού.

Και είναι ακριβώς αυτός ο λόγος, που ο Μαρξ το 1842 δεν στράφηκε ούτε προς μια τυπική ανάλυση των κομμουνιστικών ιδεών της εποχής (αυτές ήσαν πράγματι αρκετά απλοϊκές), αλλά ούτε και προς μία κριτική πρακτικών προσπαθειών να εφαρμοστούν (αυτές οι προσπάθειες ήσαν πολύ αδύνατες), αλλά μάλλον προς μια θεωρητική ανάλυση της

πραγματικής αντίθεσης που ενυπήρχε μέσα στον κοινωνικό οργανισμό η οποία γεννούσε αυτές τις ιδέες, και επεδίωκε τη διασαφήνιση αυτής της πραγματικής ανάγκης, που εκδηλωνόταν με τη μορφή ιδεών τέτοιων όπως ο ουτοπικός σοσιαλισμός και ο κομμουνισμός.

Το ερώτημα λοιπόν ετίθετο για τον Μαρξ με την ακόλουθη μορφή: Είναι δυνατόν -και εάν ναι, με ποιόν ακριβώς τρόπο - να επιλυθούν οι αντιθέσεις της ανάπτυξης της ατομικής ιδιοκτησίας, στη βάση της ίδιας ατομικής ιδιοκτησίας; Με ειρηνικό τρόπο.

Αυτή και πάλι δεν είναι η θέση ενός κομμουνιστή, αλλά η θέση ενός θεωρητικού που διατηρεί μέσα της την δυνατότητα μετατόπισης της σε μια κομμουνιστική θέση.

Αυτή η θέση προϋπέθετε μιας καθόλα αντικειμενική, άφοβη και ανελέητη κριτική ανάλυση της κοινωνικής κατάστασης που διαμορφωνόταν στον κόσμο της ατομικής ιδιοκτησίας, ειδικά για εκείνες τις χώρες, όπου η ατομική πρωτοβουλία είχε διασφαλίσει την έσχατη ελευθερία από οποιοδήποτε εξωτερικό, νομικό είδος ρύθμισης, ουσιαστικά στην Αγγλία και την Γαλλία.

Συνεπώς, η κριτική των πρώιμων κομμουνιστικών ιδεών, στο βαθμό που ο Μαρξ την εκλάμβανε ως ένα σοβαρό θεωρητικό πρόβλημα και όχι απλά ένα δημαγωγικό-ιδεαλιστικό κριτικισμό, μεταστρεφόταν σε μια κριτική των πραγματικών συνθηκών της ζωής, μέσα στις οποίες γεννήθηκαν και διαδόθηκαν αυτές οι ιδέες.

Η άποψη, ότι η πλατιά διάχυση κάποιων ή άλλων ιδεών θα μπορούσε να αποδοθεί στην δραστηριότητα δαιμόνιων αγκιτατόρων, ήταν ξένη στον Μαρξ ευθύς εξαρχής, ακόμη και τότε που οι ιδέες οι ίδιες του ήταν αντιπαθητικές. Ο Μαρξ πίστευε ακράδαντα - και νομίζω ότι η θέση του αυτή εξακολουθεί να ισχύει και σήμερα - ότι μόνο εκείνες οι ιδέες που συνάδουν με τις πραγματικές- και ανεξάρτητα από αυτές τις ιδέες -κοινωνικές ανάγκες ενός μικρότερου ή μεγαλύτερου μέρους του πληθυσμού, μπορούν να κερδίσουν την συμπάθεια του και να διαδοθούν. Διαφορετικά ακόμη και οι περισσότεροι όμορφες και ελκυστικές ιδέες δεν θα εισακουσθούν ποτέ από τη συνείδηση των μαζών και οι μάζες θα παραμείνουν αδιάφορες προς αυτές.

Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο, η εξάπλωση των κομμουνιστικών ιδεών στην Γαλλία και την Αγγλία, αποτιμήθηκε από τον Μαρξ ως ένα σύμπτωμα της πραγματικής αντίθεσης που ωρίμαζε στα σπλάχνα του κοινωνικού σώματος αυτών των χωρών, εκεί όπου στην ατομική ιδιοκτησία είχε παραχωρηθεί η μέγιστη ελευθερία ανάπτυξης σε όλες τις δυνατές μορφές,

εκεί όπου όλοι περιορισμοί είχαν αρθεί.

Γι' αυτό ο νεαρός Μαρξ εξακολουθούσε να θεωρεί τον «κομμουνισμό» ως ένα ιδεολογικό ρεύμα που αναδύοταν από την ίδια την «ατομική ιδιοκτησία». Και επομένως, η συνεπής και ως το τέλος κριτική του κομμουνισμού από μέρους του, μετατράπηκε τελικά σε μια κριτική της ατομικής ιδιοκτησίας ως «υλικής βάσης» των κομμουνιστικών ιδεών.

Αυτό το σχέδιο της κριτικής ανάλυσης γίνεται κεντρικό για τον Μαρξ και είναι το κύριο θέμα των *Φιλοσοφικών και Οικονομικών Χειρογράφων*. Και είναι αυτή η εργασία που τον οδήγησε στο συμπέρασμα, ότι οι πραγματικές-εμπειρικές αντιθέσεις στο έδαφος των οποίων εγείρεται η συμπάθεια για τις κομμουνιστικές ιδέες, δεν ήταν τυχαία φαινόμενα, χαρακτηριστικά μόνο της Αγγλίας και της Γαλλίας εκείνης της εποχής, αλλά αναπόδραστα αποτελέσματα της ατομικής ιδιοκτησίας, θεωρούμενης ως διεθνούς και καθολικής αρχής οργάνωσης όλης της κοινωνικής ζωής. Ο Μαρξ, κατά την πορεία της ανάλυσής του πείσθηκε, πως οι παρατηρούμενες στην Γαλλία και την Αγγλία συγκρούσεις ήταν στην ουσία οι αναγκαίες συνέπειες που αναδύονταν από την ίδια την «φύση της ατομικής ιδιοκτησίας», και βρίσκονταν ήδη παρούσες, σε λανθάνουσα μορφή, μέσα στην ίδια την αρχή αυτού του ιδιωτικού, ατομικού τρόπου ιδιοκτησίας.

Και εάν όντως τα πράγματα είχαν έτσι, τότε η περαιτέρω ανάπτυξη αυτής της αρχής, η διασπορά της σε νέες σφαίρες δραστηριότητας και σε νέες χώρες, θα οδηγούσε αναπόφευκτα σε μεγέθυνση και όξυνση αυτών των αντιθέσεων, και μέσω αυτών, στην επέκταση της «εμπειρικής βάσης του κομμουνισμού», σε μία αύξηση του αριθμού των ανθρώπων, που θα ήταν δυνατό να ελκυσθούν από τις κομμουνιστικές ιδέες, που βλέπουν σε αυτές την μόνη δυνατή διέξοδο από την αποκρουστική αντινομία της ατομικής ιδιοκτησίας.

Ατομική ιδιοκτησία και εξέλιξη των κομμουνιστικών ιδεών

Αυτός είναι λοιπόν ο λόγος για τον οποίο ο Μαρξ εκείνη την εποχή, αποδέχθηκε τις κομμουνιστικές ιδέες ως ένα αναγκαίο φαινόμενο στην πορεία ανάπτυξης της ατομικής ιδιοκτησίας, παρά το γεγονός ότι αυτές οι ιδέες εξακολουθούσαν να είναι για αυτόν μη αποδεκτές, όσον αφορά το «θετικό πρόγραμμα» που εκφράζεται σε αυτές.

Αυτός ο πραγματικός - «ακατέργαστος», όπως ο ίδιος τον αποκαλεί- κομμουνισμός, ο οποίος εμφανίστηκε ως άμεσο προϊόν της κίνησης της «ατομικής ιδιοκτησίας», θεωρείται από τον Μαρξ ως ένα κίνημα που διαθέτει ακόμη μια φτωχή κατανόηση των δικών του

σκοπών και στόχων, ένα κίνημα που του λείπει μια γνήσια θεωρητική αυτοσυνείδηση. Όντας γεννημένος μέσα από την κίνηση της ατομικής ιδιοκτησίας, ως άμεση αντίθεσή της, αυτός ο αυθόρμητος μαζικός κομμουνισμός, δεν μπορούσε να είναι τίποτα άλλο από την ίδια την ατομική ιδιοκτησία παρά μόνο με αντίθετο πρόσημο, πρόσημο άρνησης, και απλά οδηγεί στην ολοκλήρωση όλων των έμφυτων τάσεων ανάπτυξης της ατομικής ιδιοκτησίας. .

Για αυτό λοιπόν, σε αυτόν τον «ακατέργαστο κομμουνισμό», σε αυτό το στοιχειώδες νοητικό πλαίσιο σκέψης προκαλούμενο από την πίεση των αντινομιών της ατομικής ιδιοκτησίας, ο Μαρξ των ετών 1843-1844, είδε πρώτα απ' όλα, ένα είδος μεγεθυντικού φακού που αντανakλούσε τον κόσμο της ατομικής ιδιοκτησίας, τις ίδιες του τις τάσεις, που οδηγούνταν στη τελική τους – έσχατη έκφραση, τάση. (Ο Κομμουνισμός «είναι στην πρώτη του μορφή μόνο μία γενίκευση και ολοκλήρωση της...σχέσης της ατομικής ιδιοκτησίας...Σε πρώτη φάση ενεργεί ως μια καθολική ατομική ιδιοκτησία....»).[5]

Ωστόσο, παρόλη την «χονδροκοπιά και απερισκεψία» αυτής της αρχικής μορφής του κομμουνισμού και παρά τον ακραία αφηρημένο χαρακτήρα του θετικού του προτάγματος, ο Μαρξ τον βλέπει ως το *μόνο δυνατό πρώτο βήμα* προς την εξάλειψη της «αποξένωσης» που παράγεται από την κίνηση της ατομικής ιδιοκτησίας, ως τη μόνη διέξοδο από την κατάσταση στην οποία οδηγεί τα πράγματα αυτή η κίνηση.

Το συμπέρασμα του Μαρξ είναι το εξής: ενώ «ο κομμουνισμός... ως τέτοιος ...δεν είναι ο τελικός στόχος της ανθρώπινης ανάπτυξης, δεν αποτελεί την τελική μορφή της ανθρώπινης κοινωνίας», ωστόσο, αυτός ο ίδιος κομμουνισμός είναι για το «επόμενο στάδιο της ιστορικής ανάπτυξης αναγκαία στιγμή στην διαδικασία της ανθρώπινης χειραφέτησης και ανάκαμψης. Ο κομμουνισμός είναι η αναγκαία μορφή και η δυναμική αρχή του άμεσου μέλλοντος». [6]

Ο θεωρητικός Μαρξ ήταν αναγκασμένος να καταλήξει σε αυτό το συμπέρασμα παρά τις αντιπάθειες που έτρεφε στο «θετικό πρόγραμμα» του κομμουνισμού και στα ιδεώδη του «ακατέργαστου και απερίσκεπτου κομμουνισμού».

Έτσι το έτος 1844 τάσσεται ανοιχτά υπέρ της κομμουνιστικής θέσης, υπέρ της θέσης της «άρνησης της ατομικής ιδιοκτησίας», και ως θεωρητικός, αρχίζει να βλέπει ως ειδικό του καθήκον τον εξοπλισμό του πραγματικού κομμουνιστικού κινήματος με μια γνήσια θεωρητική συνείδηση του εαυτού του, δηλαδή με μια θεωρητική βάση κατάλληλη όχι μόνο για την εμπέδωση των άμεσων, βραχυπρόθεσμων σκοπών και προβλημάτων, αλλά και για μια σαφή κατανόηση των τελικών σκοπών και των υποχρεώσεων του απέναντι σε όλο τον

ανθρώπινο πολιτισμό.

Η κύρια θέση του, η οποία σαφώς εδώ βρίσκεται ακόμη ανεπτυγμένη σε μορφή αφηρημένης φιλοσοφικής φρασεολογίας (αυτήν του Χέγκελ και του Φόϋερμπαχ), θεωρώ ότι συνίσταται στο εξής: η απλή, *τυπικο-νομική* «άρνηση της ατομικής ιδιοκτησίας» – και η εγκαθίδρυση μιας κοινωνικής ιδιοκτησίας στον πλούτο που η κοινωνία έχει ήδη δημιουργήσει – αποτελεί στην πραγματικότητα το πρώτο αναγκαίο βήμα, την πρώτη φάση στον δρόμο της κοινωνικής προόδου. Και οι άνθρωποι με αδυσώπητο τρόπο ωθούνται και εξαναγκάζονται να κάνουν αυτό το βήμα και να πραγματοποιήσουν αυτή την πολιτικό-νομική πράξη, από την ίδια την αντινομία του κόσμου της ατομικής ιδιοκτησίας,

Ο «ακατέργαστος και απερίσκεπτος κομμουνισμός», δηλαδή η κίνηση που εκδηλώθηκε αρκετά αυθόρμητα και ανεξάρτητα από τυχόν θεωρίες στη βάση των πιέσεων και των αντινομιών της ατομικής ιδιοκτησίας, είναι επομένως ένα πλαίσιο σκέψης αδιαφώτιστο από το φως της θεωρίας και προσανατολισμένος, στις άμεσες, και από τις περιστάσεις υπαγορευμένες σε αυτόν, νοητικές κατασκευές.

Αλλά αυτός ο «ακατέργαστος κομμουνισμός», αν και αληθινά συναισθανόμενος τον άμεσο στόχο του -την άρνηση της ατομικής ιδιοκτησίας, είναι συνδυασμένος με την ψευδαίσθηση ότι αυτή η καθαρά αρνητική πράξη θα αποτελούσε τη «θετική λύση» σε όλα τα προβλήματα του σύγχρονου πολιτισμού.

Με απλά λόγια, αυτή η ψευδαίσθηση είναι η αντίληψη ότι, μια καθαρά τυπική μετατροπή του υλικού και πνευματικού πλούτου που ανήκει στην ιδιοκτησία ατομικών προσώπων («ιδιωτών») σε «κοινή ιδιοκτησία» ήδη καταργεί αυτόματα και την «αποξένωση» και «αποτελεί την «ουσία του κομμουνισμού».

(Αυτή η ψευδαίσθηση, φυσικά, μπορεί τώρα να αναπαραχθεί στα μυαλά των άμεσων συμμετεχόντων στις σοσιαλιστικές επαναστάσεις.)

Σύμφωνα με τον ίδιο τον Μαρξ, η τυπικο-νομική «κοινωνικοποίηση της ιδιοκτησίας», που εφαρμόζεται από μια πολιτική επανάσταση, είναι μόνο ένα πρώτο (αν και αναγκαίο) βήμα, αποτελεί μόνο το πρώτο στάδιο της πραγματικής «κοινωνικοποίησης». Δημιουργεί μόνο μια τυπική – νομική και πολιτική – προϋπόθεση εκ των ων ουκ άνευ για την πραγματική «ιδιοποίηση του αποξενωμένου από τον άνθρωπο πλούτου».

Το αυθεντικό καθήκον που συνιστά την «ουσία» του μαρξισμού, μόνο τότε ορθώνεται εμπρός

με όλο του το ανάστημα και σε όλο του το εύρος, αν και στην πρώτη φάση του έργου αυτού δεν μπορούν τα πάντα να γίνουν αντιληπτά. Αυτό το καθήκον είναι η πραγματική ιδιοποίηση από κάθε άτομο αυτής της κοινωνίας, όλου του συσσωρευμένου στα πλαίσια της «ατομικής ιδιοκτησίας» (δηλαδή, του «αποξενωμένου από αυτό») πλούτου.

Όπου εδώ με τον όρο «πλούτο», έχουμε κατά νου, όχι ένα σύνολο από «πράγματα» (υλικές αξίες) ευρισκόμενες στην επίσημη κατοχή κάποιων αλλά τον πλούτο των ενεργών ικανοτήτων, που σε αυτά τα πράγματα είναι «υλοποιημένος», «αντικειμενοποιημένος», και στις συνθήκες τις ατομικής ιδιοκτησίας – «αποξενωμένος».

Η μετατροπή της «ατομικής ιδιοκτησίας» σε ιδιοκτησία του «συνόλου της κοινωνίας» – αυτό σημαίνει τη μετατροπή της σε πραγματική περιουσία του *κάθε ατόμου*, του *κάθε μέλους* αυτής της κοινωνίας, διότι σε αντίθετη περίπτωση η «κοινωνία» αυτή εκλαμβάνεται περισσότερο ως κάτι το αφηρημένο, ως κάτι διαφορετικό από το πραγματικό σύνολο των ατόμων της .

Σε αυτό συνίσταται η πραγματική διαφορά ανάμεσα στον θεωρητικό κομμουνισμό του Μαρξ (και όχι μόνο του «νεαρού» ή του «ώριμου») από τον «χυδαίο και ανεπεξέργαστο» κομμουνισμό, ο οποίος πιστεύει ότι ο κομμουνισμός έχει εξαντληθεί στη μετατροπή ατομικής ιδιοκτησίας σε ιδιοκτησία της «κοινωνίας καθεαυτής», δηλαδή σε απρόσωπο οργανισμό που αντιτίθεται σε καθένα από τα άτομα που τον συνθέτουν και προσωποποιείται στο «κράτος».

Η «επιστροφή» στον «νεαρό Μαρξ»

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο θα πρέπει να αναφερθώ ακροθιγώς σε ένα σημαντικό σύγχρονο φαινόμενο που τα τελευταία χρόνια έχει γίνει αντικείμενο συζήτησης τόσο στην μαρξιστική όσο και στην μη μαρξιστική βιβλιογραφία. Εννοώ το φαινόμενο, που στην δυτική βιβλιογραφία συχνά αναφέρεται ως «επιστροφή» ενός μέρους μαρξιστών από τις ιδέες του «ώριμου Μαρξ», πίσω στις ιδέες του «νεαρού Μαρξ», και που κατανοείται ως μια ιδιότυπη «αναζωογόνηση» των ανθρωπιστικών τάσεων στο έργο του, οι οποίες είχαν υποτίθεται ξεχαστεί από τον «ώριμο Μαρξ», δηλαδή τον Μαρξ του *Κεφαλαίου*.

Σε αυτήν την κατεύθυνση ενίοτε παρατηρείται (και εδώ συμπεριλαμβάνονται και κάποιοι μαρξιστές) μια ροπή προς «συμπλήρωση» και «τροφοδότηση» των ιδεών του ώριμου Μαρξ με τις ανθρωπιστικές ιδέες του «νεαρού», του συγγραφέα των *Οικονομικών και Φιλοσοφικών Χειρογράφων* του 1844, σύμφωνα με κάποιες υπαρκτικές αντιλήψεις.

Δεν μπορώ να συμφωνήσω με αυτή την ερμηνεία, αν και το ίδιο το φαινόμενο το οποίο έχει χρησιμεύσει ως βάση της αναμφίβολα λαμβάνει χώρα. Δεν υπάρχει καμιά αμφιβολία πως στην μαρξιστική βιβλιογραφία των τελευταίων 50 ετών παρατηρείται ένα αυξημένο ενδιαφέρον για τα θέματα της προσωπικότητας και της ατομικότητας, για το πρόβλημα της ανθρώπινης ύπαρξης ως υποκείμενο της ιστορικής διαδικασίας, για το πρόβλημα της «αποξένωσης» ή ακριβέστερα, για το πρόβλημα της «επανιδιοποίησης» του αλλοτριωμένου πλούτου» κ.λ.π.

Επισημώς, αυτό εκφράζεται, μεταξύ άλλων και από το γεγονός ότι στη μαρξιστική βιβλιογραφία τα θέματα και η φρασεολογία των *Φιλοσοφικών και Οικονομικών Χειρογράφων του 1844*, των *Σημειώσεων για τους Οικονομολόγους* καθώς επίσης και άλλων πρώιμων έργων του Μαρξ καταλαμβάνουν ολοένα και μεγαλύτερο ρόλο απ' ό,τι πριν. Αυτό είναι μία πραγματικότητα, ένα γεγονός, που εγώ προσωπικά επιδοκιμάζω, αφού το βλέπω ως μια υγιή και γόνιμη τάση μέσα στην μαρξιστική θεωρητική σκέψη. Και πρέπει να ομολογήσω ότι δεν διακρίνω σε αυτό καμία «επιστροφή» της μαρξιστικής θεωρητικής σκέψης από τις ιδέες του «ώριμου μαρξισμού» προς αυτές ενός «ανώριμου μαρξισμού». Μάλλον σε αυτό πρωτίστως βλέπω, μια εξαιρετική τάση προς μια βαθύτερη και πιο σωστή κατανόηση του ώριμου Μαρξ ως συγγραφέα του *Κεφαλαίου*, και όλων των παρακείμενων με αυτό έργα.

Επιτρέπω στον εαυτό μου το ισχυρισμό, ότι η πολύ διαδεδομένη στην Δύση ερμηνεία περί της διαφοράς και αντίθεσης των απόψεων του Μαρξ, όπως αυτές περιέχονται στα *Φιλοσοφικά και Οικονομικά Χειρόγραφα*, με αυτές που αναπτύχθηκαν στο *Κεφάλαιο* – μια ερμηνεία σύμφωνα με την οποία, η εξέλιξη αυτή σχετίζεται με την απώλεια εκ μέρους του Μαρξ, διαχρονικά, του ενδιαφέροντος του όσον αφορά στην προβληματική του ανθρωπισμού – αντιπροσωπεύει μια καθαρή παρανόηση. Εάν κάτι έχει απολεσθεί σε αυτήν την διαδικασία, αυτό είναι μόνο ορισμένα μέρη, μιας ιδιαίτερης φιλοσοφικής φρασεολογίας των *Χειρογράφων*, τα οποία έχουν αντικατασταθεί με πιο συγκεκριμένη, και με αυτή την έννοια πιο αυστηρή και με μεγαλύτερη ακρίβεια, φρασεολογία. Αυτό που συμβαίνει εδώ δεν είναι μία απώλεια εννοιών, αλλά μόνο η απώλεια κάποιων από τους όρους που συνδέονται με αυτές τις έννοιες.

Η απόδειξη αυτού του γεγονότος δεν θα συνιστούσε κάποια ιδιαίτερη δυσκολία. Πρόκειται ουσιαστικά για μια καθαρά τυπική διαδικασία, μια διαδικασία εκτεταμένων παραπομπών με τις οποίες δεν επιθυμώ να κουράσω το κοινό.

Φυσικά, ο ώριμος Μαρξ δεν χρησιμοποιούσε πια τέτοιους όρους όπως «οι ουσιαστικές δυνάμεις του ανθρώπου», προτιμώντας στην θέση τους την περισσότερο ακριβή έκφραση

«οι ενεργές ικανότητες του ανθρώπου», και στην θέση της *Entäusserung* διάλεξε να χρησιμοποιήσει την *Vergegenständlichung* ή απλούστερα, την «Aufhebung (άρση) της δραστηριότητας στο προϊόν αυτής της δραστηριότητας» και ούτω το καθεξής. Δεν υπάρχει καμιά αμφιβολία ότι ο ώριμος Μαρξ χρησιμοποιεί τον όρο «αλλοτρίωση» (*Entfremdung*) με φειδώ – και με περισσότερη ακρίβεια – επιλέγοντας αυτή την τακτική ως τον ισχυρότερο τρόπο για να διακρίνει αυτήν την έννοια από αυτές της πραγμοποίησης, της «αντικειμενοποίησης» και παρόμοιες έννοιες.

Για μένα είναι αδιαμφισβήτητο, ότι όλα τα πραγματικά προβλήματα των πρώιμων έργων, αναπαράγονται αργότερα πλήρως, και, επιπλέον, σε μια πιο τέλεια μορφή της ορολογίας

Καπιταλισμός, ατομική ιδιοκτησία και αλλοτρίωση

Είναι προφανές, ότι η διαδικασία της «αποξένωσης του ανθρώπου» κάτω από τις συνθήκες της απρόσκοπτης ανάπτυξης της «ατομικής ιδιοκτησίας» (στην πορεία της να γίνει ιδιωτικο-καπιταλιστική), εξετάζεται εδώ περισσότερο συγκεκριμένα και με μεγαλύτερη λεπτομέρεια. Ειδικά πιο συγκεκριμένα εμφανίζεται εδώ το πρόβλημα της «Άρσης (*Aufhebung*) της αποξένωσης» και της «επανιδιοποίησης» από τον άνθρωπο του «αποξενωμένου» από αυτόν (μέσω της κίνησης της ατομικής ιδιοκτησίας) πλούτου. Είναι εύκολο να καταδειχθεί, ότι ο ώριμος Μαρξ διατήρησε και όρισε με μεγαλύτερη ακρίβεια την κριτική του σχέση προς αυτόν τον «ανεπεξέργαστο και ακατέργαστο κομμουνισμό», ο οποίος κουβαλούσε ακόμη τα ισχυρά γονικά σημάδια της προέλευσής του από την αρχή της ατομικής ιδιοκτησίας, και επομένως, ήταν ακόμα σε μεγάλο βαθμό, μολυσμένος από ηθικές και θεωρητικές προκαταλήψεις. (Βλ. για παράδειγμα ντοκουμέντα που περιγράφουν τον αγώνα του Μαρξ ενάντια στον Προυντόν, ενάντια στον «κομμουνισμό των οδοφραγμάτων» του Μπακούνιν και του Νετσάγιεφ κ.λ.π) Είναι επίσης σαφές πως ο ώριμος Μαρξ και μετά από αυτόν ο Λένιν, ποτέ και σε καμιά φάση των θεωρητικών του κειμένων, δεν θεώρησε την πράξη της ανατροπής και μετατροπής της ιδιωτικής-καπιταλιστικής ιδιοκτησίας σε «κρατική» ιδιοκτησία ως τον υψηλότερο και απώτερο σκοπό του κομμουνιστικού κινήματος, αλλά μόνο ως το πρώτο, μολονότι αναγκαίο, βήμα προς την δημιουργία μια κοινωνίας χωρίς κράτος, χωρίς χρήμα, χωρίς βίαιο-νομικές μορφές ρύθμισης της ανθρώπινης ζωτικής δραστηριότητας και χωρίς καθόλου «αποξενωμένες» μορφές ανθρώπινης αλληλεπίδρασης και συνεργατικής εργασίας. Και είναι αυτές ακριβώς οι μορφές, που επειδή το κομμουνιστικό κίνημα δεν είναι σε θέση να τις ξεπεράσει άμεσα, μέσω διαταγμάτων ή την χρήση δύναμης, εξακολουθούν και διατηρούνται κατά την πρώτη (σοσιαλιστική) φάση της ωριμότητάς του. Διατηρούνται όμως, μόνο ως σημεία και δείκτες της ιστορικής του ανωριμότητας.

Κατά αυτόν τον τρόπο το τέταρτο ερώτημα του «φυλλαδίου του συμποσίου» απαντήθηκε: «Η δυτική» κριτική του σύγχρονου κομμουνισμού, μιας και σε αυτήν εξακολουθεί να υπάρχει ακόμη κάποιος κόκκος ορθολογικότητας, είναι στην ολότητά της, από την αρχή ως το τέλος, σιωπηρά *αυτοκριτική*. Είναι δίκαιη μόνο στο βαθμό που αντικείμενο της είναι όλες εκείνες οι άλυτες από την κομμουνιστική κοινωνία τάσεις και φαινόμενα τα οποία κληροδοτήθηκαν σε αυτήν την κοινωνία από τον κόσμο της «ατομικής ιδιοκτησίας».

Εντούτοις η ουσία του προβλήματος βρίσκεται στο ότι αυτές οι τάσεις της σοσιαλιστικής κοινωνίας ξεπερνιούνται, βρίσκονται σε πορεία εξάλειψης, την ίδια στιγμή, που τα στοιχεία της εμπορευματο-καπιταλιστικής, και ειδικά της μονοπωλιακής ιδιοκτησίας, αναπόδραστα ενισχύουν αυτές τις τάσεις.

Συνεπώς, ως καταστεί σαφές, ότι οι εφιάλτες του Άλντους Χάξλεϋ και του Τζώρτζ Όργουελ-ανεξάρτητα από τις αυταπάτες των συγγραφέων αυτών των αντι-ουτοπιών- δεν απεικονίζουν ούτε στο ελάχιστο την εξέλιξη της σοσιαλιστικής κοινωνίας, αλλά ουσιαστικά την ανάπτυξη των ιδιωτικών-καπιταλιστικών μορφών ιδιοκτησίας. Οι συγγραφείς αυτοί, ενώ όσον αφορά στις *εξωτερικές παραδοχές και σημάδια* σκιαγραφούν μια εικόνα του «σύγχρονου κομμουνισμού», στην ουσία δεν κάνουν τίποτα άλλο από το να απεικονίζουν μία τάση του εμπορευματο-καπιταλιστικού συστήματος ζωής. Για αυτό οι εφιάλτες αυτοί τρομάζουν με το συγκεκριμένο τρόπο τον ανθρωπιστή διανοούμενο του «δυτικού κόσμου». Εμάς όμως δεν μας τρομάζουν. Εμείς κατανοούμε αυτές τις τάσεις ως μέρος του παρελθόντος μας το οποίο είναι σχεδόν -όχι όμως ολοκληρωτικά- ξεπερασμένο.

Μετά από όλα όσα έχουν ειπωθεί, μπορώ να σας διαβεβαιώσω, ότι η «διόρθωση του ώριμου Μαρξ» στο πνεύμα του «ανώριμου» Μαρξ δεν έχει ποτέ προκύψει όσον αφορά τον επιστημονικό κομμουνισμό. Ο λόγος γινόταν και γίνεται μόνο περί της μετατροπής των ιδεών του «ώριμου» Μαρξ σε προσωπική περιουσία, σε προσωπική «ιδιοκτησία» κάθε συμμετέχοντα στο πραγματικό κομμουνιστικό κίνημα, και με αυτόν τον τρόπο όλου του κομμουνιστικού κινήματος, με όλο το πραγματικό φιλοσοφικο-λογικό και ηθικό-ανθρωπιστικό περιεχόμενο τους.

Μιλάμε, βεβαίως, για κάτι περισσότερο από τις άμεσες πρακτικές-πολιτικές συνεπαγωγές και τα συνθήματα του αγώνα που αφομοιώνονται από ένα αυθόρμητο κίνημα και τα οποία εμφανίζονται από τα σπλάχνα του τμήματος του κόσμου που διευθύνεται από την αρχή της ατομικής ιδιοκτησίας, τα οποία είναι περισσότερο εύκολα και αφομοιώνονται ταχύτερα από οτιδήποτε άλλο, και σε κάθε περίπτωση, είναι ευκολότερα από την ίδια την φιλοσοφικό-θεωρητική τεκμηρίωση και απόδειξη τους.

Όσο θα γίνεται λόγος για την «ιδιοποίηση» αυτών των ιδεών από κάθε μέλος του κομμουνιστικού κινήματος και για την μετατροπή τους σε μία πραγματική θεωρητική «αυτογνωσία» όλου του κινήματος, τόσο τα *Χειρόγραφα του 1844* πρέπει, και μπορούν, να παίξουν ένα σημαντικό ρόλο.

Αυτό ισχύει, επειδή τα *Χειρόγραφα* αποτέλεσαν την πρώτη προσέγγιση της θεωρητικής σκέψης, αναθρεμμένης στο έδαφος της κλασσικής δυτικής-ευρωπαϊκής κουλτούρας προς μια κατανόηση του αυθεντικού νοήματος και των αληθινών προοπτικών του κομμουνιστικού κινήματος. Αντιπροσωπεύουν ένα «φυσικό» μεταβατικό στάδιο, από την αόριστη ακόμη θέση του «ανθρωπισμού» και της «τυπικής δημοκρατίας» προς τις ιδέες μιας πρακτικο-αποτελεσματικής και συγκεκριμένης κατανόησης του πεπρωμένου του ανθρωπισμού και της δημοκρατίας στο έδαφος της «ατομικής ιδιοκτησίας».

Από την αποδοχή των *Φιλοσοφικών και Οικονομικών Χειρογράφων*, κάποιος μπορεί να προχωρήσει προς μια αυθεντική κατανόηση του *Κεφαλαίου*, στο οποίο δεν έχει απολεσθεί τίποτα από την ουσία τους, παρεκτός, κάποια αφηρημένη φιλοσοφική φρασεολογία. Τα *Χειρόγραφα* όμως, μπορούν να αποτελέσουν και μια σημαντική βοήθεια στο ίδιο το κείμενο του *Κεφαλαίου*, συμβάλλοντας στην εξονυχιστική εξέταση ορισμένων χωρίων του που σε άλλη περίπτωση θα μας είχαν διαφύγει. Εάν αυτά τα χωρία παραβλεφθούν, τότε το *Κεφάλαιο* εύκολα εμφανίζεται μόνο ως ένα «οικονομικό έργο» με την πολύ στενή έννοια του όρου, ένα αποξηραμένο αντικειμενικό οικονομικό σχήμα απαλλαγμένο παντελώς από κάθε ίχνος «ανθρωπισμού». Όμως τότε δεν έχουμε να κάνουμε με το *Κεφάλαιο*, αλλά μόνο, με μια αναιδώς ρηχή ερμηνεία του.

Είναι ουσιαστικά αλήθεια, πως ο ανθρωπιστικός προσανατολισμός της σκέψης του ώριμου Μαρξ έγκειται στην ίδια τη μέθοδο της θεωρητικής του σκέψης, στην κατανόηση από μέρους του της διαλεκτικής ως μεθόδου κριτικής ανάλυσης των συνθηκών διαβίωσης του ανθρώπου και όχι απλά ως μια «αντικειμενοποίηση» ξένη στον άνθρωπο.

Και αυτό το σημείο της μεθόδου του Μαρξ, που είναι θεμελιωδώς διαφορετικό από τη φανερά «επιστημονικίστικη» εκδοχή της διαλεκτικής στον Χέγκελ, μπορούμε εύκολα να το δούμε μέσα από τα *Φιλοσοφικά και Οικονομικά Χειρόγραφα*. Διότι σε αυτά ακριβώς συντελείται επίσης η διαδικασία της ουμανιστικής, ανθρωπιστικής ερμηνείας της Χεγκελιανής Λογικής- ως «αλλοτριωμένης εικόνας της αλλοτριωμένης [από τον άνθρωπο] σκέψης», μια διαδικασία «επανιδιοποίησης» της αποξενωμένης από τον άνθρωπο και τις δραστηριότητές του Λογικής, που μέσα στο Χεγκελιανό σύστημα παρουσιαζόταν με μια μασκαρεμένη σχηματική μορφή ενός Απόλυτου, Υπερατομικού και Απρόσωπου «Πνεύματος».

Ο Β. Ι. Λένιν είχε βαθιά δίκιο όταν σημείωνε πως «είναι αδύνατον να κατανοήσουμε πλήρως το Κεφάλαιο και ιδιαίτερα το πρώτο του κεφάλαιο, χωρίς να έχουμε μελετήσει και εμπεδώσει το σύνολο τη Λογικής του Χέγκελ». Χωρίς αυτήν την προϋπόθεση, η κατανόηση του Κεφαλαίου παραμένει τυπική, δηλαδή στην τάση της δογματικής.

Για την κριτική αφομοίωση του πραγματικού περιεχομένου της Χεγκελιανής Επιστήμης της Λογικής, δηλαδή για την άρση της «αλλοτριωμένης μορφής της», τα Φιλοσοφικά και Οικονομικά Χειρόγραφα είναι πολύ σημαντικά. Για αυτό, στη μαρξιστική βιβλιογραφία τα τελευταία χρόνια και ερευνούνται πολύ επιμελώς.

Αλλά η αναζωογόνηση του ενδιαφέροντος για τα προβλήματα των Φιλοσοφικών και Οικονομικών Χειρογράφων έχει και μια άλλη σημαντική πτυχή. Και αυτή δεν έχει με κανένα τρόπο προκύψει από τις επιθυμίες επιμέρους ατόμων να «ανθρωποποιήσουν» τον μαρξισμό όπως έχει προταθεί από μέρους των υπαρξιστών συγγραφέων. Οι επιθυμίες των ατόμων στην κλίμακα της ιστορικής διαδικασίας μπορεί να είναι σημαντικές μόνο στο βαθμό που είναι σε συμφωνία με μια ανάγκη, που έχουν αναδυθεί μέσα από την πλατιά ωρίμανση ενός αντικειμενικού μαζικού κινήματος. Διότι εάν δεν συμβαίνει αυτό, κανένας δεν δίνει προσοχή σε αυτές τις επιθυμίες.

Η άρση της αλλοτρίωσης και ο κομμουνισμός

Το θέμα είναι ότι τα προβλήματα που συνδέονται με την «επανιδιοποίηση», με το έργο της «άρσης της αλλοτρίωσης» και με παρόμοιες κατηγορίες, κατά τα τελευταία χρόνια έχουν αυξηθεί και τοποθετηθεί με όλο τους το ύψος απέναντι στο παγκόσμιο κομμουνιστικό κίνημα. Το ζήτημα κατά τη γνώμη μου έγκειται στο γεγονός ότι, μετά την πραγματοποίηση από το κομμουνιστικό κίνημα της πρώτης πράξης – τον επαναστατικό μετασχηματισμό της «ατομικής ιδιοκτησίας» σε ιδιοκτησία όλης της κοινωνίας, δηλαδή, σε κρατική όσο και σε παλλαϊκή περιουσία, μπροστά σε αυτή την κοινωνία ορθώνεται το δεύτερο μισό του προβλήματος. Δηλαδή – το έργο του μετασχηματισμού της ήδη εγκαθιδρυμένης κοινωνικής ιδιοκτησίας σε πραγματική ιδιοκτησία του «ανθρώπου», δηλαδή, στη γλώσσα όχι πλέον του «πρώιμου» αλλά του «ώριμου» Μαρξ, σε προσωπική περιουσία του κάθε ατόμου.

Μόνο με αυτόν τον τρόπο, η τυπική μετατροπή της ατομικής ιδιοκτησίας σε κοινή (παλλαϊκή) ιδιοκτησία μπορεί και πρέπει να εξελιχθεί σε μια αληθινή, σε πραγματική ιδιοκτησία, «όλης της κοινωνίας», δηλαδή, καθενός εκ των ατόμων που απαρτίζουν αυτή την κοινωνία.

Αλλά η λύση σε αυτό το πρόβλημα συμπίπτει με την οικοδόμηση του κομμουνισμού με την πλήρη και την ακριβή έννοια του θεωρητικού όρου , δηλαδή με την κατασκευή μιας κοινωνίας χωρίς χρήματα και χωρίς κράτος, χωρίς αυτές τις «αποξενωμένες» καθολικές μορφές. Με την δημιουργία μιας γνήσιας *κοινωνικοποίησης* των σχέσεων ανάμεσα στους ανθρώπους, πράγμα που προϋποθέτει την εξάλειψη των «εμπράγματος» διαμεσολαβήσεων ανάμεσα στους ανθρώπους, όπως το «χρήμα», ή των ειδικών μηχανισμών της κρατικής εξουσίας, και την μετατροπή τους σε *αυτοδιαχειριζόμενες* οργανώσεις.

Από τη σκοπιά του «άτομου», το έργο αυτό παρουσιάζεται ακριβώς ως ένα πρόβλημα της κοινωνικής παιδαγωγικής, ως το καθήκον του μετασχηματισμού του κάθε ατόμου από μονόπλευρο επαγγελματία και σκλάβο του κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας σε μια ολόπλευρα ανεπτυγμένη προσωπικότητα, ικανή, χωρίς ειδικές δυσκολίες και προσωπικές τραγωδίες, να αλλάζει μορφές δραστηριότητας.

Το καθήκον αυτό εκφράζεται στην φόρμουλα του Μαρξ σύμφωνα με την οποία η κομμουνιστική κοινωνία εξαλείφει τον «καταμερισμό της εργασίας», αντικαθιστώντας τον με μια ορθολογική «κατανομή των ειδών δραστηριότητας» ανάμεσα σε ισότιμα , τόσο σε εύρος όσο και σε βάθος, καλλιεργημένα άτομα, τα οποία θα είναι σε θέση να περνούν εύκολα από τη μία δραστηριότητα στην άλλη.

Το γεγονός είναι ότι τέτοια – πλήρως ανεπτυγμένα – άτομα θα είναι σε θέση να ασκήσουν αληθινά την αυτοοργάνωση, και δεν θα έχουν ανάγκη την διαχείριση από μια «κορυφή» – από τον ειδικό, αντιτιθέμενο σε αυτούς, κρατικό μηχανισμό. Από την άλλη πλευρά, μόνο εκείνα τα άτομα θα μπορούν να απαλλαγούν από τον έλεγχο των τυφλών και φυσικών δυνάμεων της αγοράς, τις αγοραίες μορφές των σχέσεων ανάμεσα στους ανθρώπους, κάτι που δεν είναι δυνατόν να επιτευχθεί στον κόσμο της ατομικής, και ακόμη περισσότερο, στον κόσμο της ατομικής καπιταλιστικής ιδιοκτησίας.

Στις χώρες όπου η νομοθεσία θέσπισε μία κοινωνική, παλλαϊκή μορφή ιδιοκτησίας σε όλη την περιουσία του πολιτισμού, εγείρεται αναπόφευκτα το πρόβλημα της μετεξέλιξης αυτού του είδους της ιδιοκτησίας σε προσωπική περιουσία του κάθε μέλους της κοινωνίας, δηλαδή από τις σοσιαλιστικές μορφές της κοινωνικής ιδιοκτησίας (που διατηρούν ακόμη τον από τον κόσμο ατομικής κληρονομημένο *καταμερισμό της εργασίας*, και ως εκ τούτου – και τα χρήματα και τη νομική μορφή της ρύθμισης της δραστηριότητας, και το κράτος ως ειδικό μηχανισμό για τη διαχείριση των ανθρώπων) – στην κομμουνιστική μορφή ιδιοκτησίας που δεν χρειάζεται τίποτα από «πραγματοποιημένους», υφιστάμενους έξω από το άτομο, «διαμεσολαβητές».

Η ανάγκη για την μετατροπή της σοσιαλιστικής μορφής ιδιοκτησίας στην κομμουνιστική μορφή ανθρώπινων σχέσεων δεν υπαγορεύεται από τα συμφέροντα και το κύρος του «δόγματος» αλλά από την πίεση των πραγματικών αναγκών που προκύπτουν στις συνθήκες, στην κίνηση της «κοινωνικής ιδιοκτησίας», από τις ιδιαίτερες αντιθέσεις της.

Για μια κοινωνία, που έχει ιδρύσει και υπερασπιστεί την αρχή της «κοινωνικής ιδιοκτησίας», η προοπτική αυτή είναι αρκετά πραγματική και όχι ουτοπική.

Εάν διατηρηθεί η «ιδιωτική ιδιοκτησία», το όνειρο της «άρσης της αποξένωσης» σε όλες τις μορφές της, θα παραμείνει μόνο ένα όνειρο, για την υλοποίηση του οποίου δεν θα υπάρχουν, όχι μόνο οι κατάλληλες πολιτικές-νομικές, αλλά και οικονομικές συνθήκες.

Σε αυτό ακριβώς το σημείο η θέση των μαρξιστών-κομμουνιστών, που ακριβώς τοποθετούν στις μέρες μας το ζήτημα της «άρσης της αλλοτρίωσης», είναι θεμελιωδώς διαφορετική από τη θέση των υπαρξιστών.

Τα άμεσα συνεργαζόμενα, δηλαδή τα συνειδητά συνασπισμένα γύρω από ένα κοινό (συλλογικό) σκοπό, άτομα δεν είναι μόνο ικανά, αλλά και αναγκασμένα να αναλάβουν την εκτέλεση όλων αυτών των λειτουργιών από τις οποίες η κίνηση της «ατομικής ιδιοκτησίας» τους αποξενώνει. Με την ωρίμανση της πραγματικής συνεργασίας (ή τις μορφές επικοινωνίας, όπως αυτές ονομάζονται από τον Μαρξ) «αποξενωμένοι, από όλες τις απατηλές μορφές της καθολικότητας» που έχουν αρχίσει να καθίστανται όχι μόνο περιττοί, αλλά και εντελώς ξένοι σχηματισμοί. Η ίδια η κίνηση της κοινωνικής ιδιοκτησίας αρχίζει να προσκρούει σε αυτά σαν σε εμπόδια. Για αυτό η ίδια η κίνηση της ίδιας της κοινωνικής ιδιοκτησίας οδηγεί στην αναγκαιότητα της «άρσης» αυτής της μορφής αλλοτρίωσης, μετατρέποντας τα σε άμεσα συνεργαζόμενα άτομα.

Αυτή είναι η αντικειμενική και ανυπέρβλητη τάση της κίνησης των κοινωνικών μορφών ιδιοκτησίας – η αποκατάσταση της πληρότητας της ατομικής ανάπτυξης, ενώ την ίδια στιγμή ως εξίσου ανυπέρβλητη τάση της ατομικής ιδιοκτησίας παραμένει η αντίστροφη προοπτική, δηλαδή η αφαίρεση από το άτομο, την μία μετά την άλλη, όλων των ενεργών λειτουργιών και δραστηριοτήτων υπέρ μιας ανώνυμου «ολότητας», τους ανεξάρτητους από το άτομο κοινωνικούς θεσμούς και οργανισμούς.

Όσον αφορά το κάθε άτομο αυτές είναι δύο ριζικά αντίθετες προοπτικές. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο ο κομμουνισμός έχει και μπορεί να προσφέρει στους ανθρώπους ένα πραγματικό, γήινο ιδεώδες και σκοπό της συλλογικής τους δραστηριότητας, ενώ ο κόσμος

της ιδιωτικής ιδιοκτησίας πρέπει να προσφύγει σε αυτό το σημείο σε κάποια μορφή «ψευδαισθησιακής καθολικότητας» – υπερβατικό- θρησκευτικής ή υπερβατικό-ηθικής. Ο κόσμος της ατομικής ιδιοκτησίας είναι αναγκασμένος να αναζητήσει το αντίβαρο στις αντιανθρωπιστικές τάσεις της αντικειμενικά αναγκαστικής ανάπτυξης – έξω από αυτή την ανάπτυξη – στη θρησκεία και την ηθική. Ο κόσμος της κοινωνικής ιδιοκτησίας δεν χρειάζεται να πράξει το ίδιο επειδή επιλύει την αντινομία ανάμεσα σε «προσωπικό» και «καθολικό» στο έδαφος της ανάπτυξης της ίδιας της μορφής της ιδιοκτησίας, και όχι έξω από αυτήν, όχι στον ουρανό, στη θρησκεία ή στην ηθική, όπου παρεμπιπτόντως αυτή δεν μπορεί να επιλυθεί και θα παραμείνει άλυτη.

Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο αποδεικνύεται ότι η μαρξιστικός κομμουνισμός στον 20^ο αιώνα είναι η μόνη λογικά θεμελιωμένη θεωρία που σε θέση να προσφέρει στους ανθρώπους της γης το της συλλογικά πραγματωμένης αυτοδραστηριότητας. Ως εκ τούτου, ο μαρξισμός είναι σήμερα αντιμέτωπος όχι με κάποια «άλλη» θεωρία, αλλά με την έλλειψη θεωρίας.

Αυτό εξηγεί πλήρως το γεγονός ότι οι ορθολογικά προσανατολισμένοι προς την πραγματικότητα άνθρωποι, τελικά, μετά από περισσότερο ή λιγότερο συνεχείς διακυμάνσεις, είτε θα αποδεχθούν τις αρχές του κομμουνισμού είτε θα περιπέσουν σε κοινωνική απαισιοδοξία, κάτι που εκφράζεται όχι μόνο στη θεωρητική βιβλιογραφία, αλλά και σε τέτοια αριστουργήματα τέχνης όπως το «1984» του Τζωρτζ Όργουελ ή «Σιωπή» του Ίνγκμαρ Μπέργκμαν.

Εγώ προσωπικά προτιμώ τον κομμουνισμό, που ανοίγει στην ανθρωπότητα μια πραγματική, αν και δύσκολη, προοπτική.

Σύνοψη συμπερασμάτων

Εν κατακλείδι, θα ήθελα να διατυπώσω εν συντομία την απάντησή μου στις τέσσερις ερωτήσεις που τέθηκαν στο ενημερωτικό δελτίο του συμποσίου.

1) Ποια στοιχεία της αληθινής διδασκαλίας του Μαρξ έχουν γίνει αναπόσπαστο μέρος της «δυτικής παράδοσης» και γιατί;

– Αν με τον όρο «δυτική» παράδοση η αναφορά γίνεται σε μια παράδοση που είναι συνδεδεμένη με μια απολογητική της «ατομικής ιδιοκτησίας», τότε η απάντηση είναι – κανένα. Κανένα από τα στοιχεία της «αληθινής διδασκαλίας του Μαρξ» δεν είναι δυνατόν,

κατά την άποψή μου, να συνδυαστεί με αυτή την τοποθέτηση.

2) Ποια είναι εκείνα τα στοιχεία της αληθινής διδασκαλίας του Μαρξ που δεν συμπεριλήφθησαν στον δυτικό κόσμο και αξίζει, ίσως, να συμπεριληφθούν;

-Αξίζει κατά τη γνώμη μου να συμπεριληφθούν, όλες οι διδασκαλίες του Μαρξ στο σύνολό τους, και ιδιαίτερα εκείνη η αρχή της θεωρίας του, σύμφωνα με την οποία η κίνηση της «ατομικής ιδιοκτησίας» εμμενώς «άρει» τον εαυτό της ως «κοινωνική μορφή της ιδιοκτησίας». Όλα τα υπόλοιπα είναι λεπτομέρειες, που χωρίς την εν λόγω αρχή, χάνουν όλη τη θεωρητική τους σημασία.

3) Ποια είναι τα στοιχεία της αληθινής διδασκαλίας του Μαρξ που απορρίπτονται από τον σύγχρονο κομμουνισμό και γιατί;

- Αν έχετε κατά νου τις θεμελιώδεις θεωρητικές θέσεις και όχι αυτές ή τις άλλες συγκεκριμένες περιπτώσεις εφαρμογής τους οι οποίες εξηγούνται πλήρως από τις μεταβαλλόμενες χωροχρονικές συνθήκες, εγώ προσωπικά, δεν γνωρίζω να υπάρχουν στο θεωρητικό σώμα του Μαρξ θέσεις τέτοιες που ο σύγχρονος κομμουνισμός θα ήταν υποχρεωμένος να απορρίψει. Έτσι αυτό το ερώτημα για μένα δεν έχει νόημα.

4) Σε ποιο βαθμό οι δυτική κριτική του κομμουνισμού, κατανοημένη από την πλευρά του δίκαιου περιεχόμενου της, στρέφεται εναντίον της ίδιας της Δύσης και των παραδόσεων της, δηλαδή είναι υπόρρητα αυτοκριτική;

- Αυτή είναι μια πολύ ενδιαφέρουσα ερώτηση. Νομίζω ότι αν αυτή η κριτική αναφέρεται σε εκείνα τα εμπειρικά φαινόμενα στο σύγχρονο κομμουνιστικό κόσμο, τα οποία καταδικάζονται και θεωρείται ότι πρέπει να ξεπεραστούν και από τη σκοπιά της μαρξιστικής θεωρίας (και μόνο τέτοιες επικρίσεις εμείς συμφωνούμε να θεωρήσουμε δίκαιες), τότε αναπόφευκτα αυτή η κριτική επιστρέφει πίσω έμμεσα, σαν μπούμερανγκ, στην διεύθυνση «δυτικός πολιτισμός», στην ίδια την αρχή της «ατομικής ιδιοκτησίας».

Το θέμα είναι ότι αυτή η κριτική ως συνήθως, δεν κατευθύνεται προς τις αρχές του κομμουνισμού, τις οποίες δεν θίγει καθόλου, αλλά πάνω απ' όλα προς εκείνα τα φαινόμενα που στο πλαίσιο του σύγχρονου κομμουνισμού δεν έχουν ξεπεραστεί ακόμα, συνιστούν «κληρονομιά» του κόσμου της αποξένωσης, του κόσμου της ατομικής ιδιοκτησίας. Κατευθύνεται σε εκείνα τα χαρακτηριστικά «του ακατέργαστου και απερίσκεπτου κομμουνισμού» που γεννιέται από τον κόσμο της ατομικής ιδιοκτησίας, και ως εκ τούτου

φέρει ακόμη ίχνη της γέννησής του.

Στη σοσιαλιστική επανάσταση εξεγείρονται πλατιές μάζες ανθρώπων, η ψυχολογία των οποίων έχει διαμορφωθεί στους όρους του κόσμου της «ατομικής ιδιοκτησίας», και αυτή η ψυχολογία κάνει αισθητή την παρουσία της για μεγάλο χρονικό διάστημα μετά την επανάσταση, μετά την πράξη της κοινωνικοποίησης της ιδιωτικής περιουσίας. Αυτό είναι το οποίο εμείς ονομάζουμε «απομεινάρια της ατομικής ιδιοκτησίας» και στην οικονομία, και στην ηθική σφαίρα.

Ως παράδειγμα μπορούμε να αναφέρουμε τα φαινόμενα που σχετίζονται με την «προσωπολατρία» – φαινόμενα ουσιαστικά ξένα στον κομμουνισμό ως αρχής που στοχεύει στον επαναστατικό μετασχηματισμό του κόσμου της «ατομικής ιδιοκτησίας».

Φυσικά, ο κομμουνισμός στα πρώτα στάδια της ιστορικής ωριμότητάς του, στο πρώτο στάδιο της κοινωνικοποίησης της ιδιοκτησίας, είναι υποχρεωμένος να χρησιμοποιήσει μέσα τα οποία δεν δημιουργήθηκαν από τον ίδιο, αλλά από την κίνηση της ίδιας της ατομικής ιδιοκτησίας την οποία ξεπερνά, είναι αναγκασμένος να διατηρήσει ακόμη και τέτοιες μορφές «εξωτερικής ρύθμισης» όπως το κράτος και το τυπικό δίκαιο, που στηρίζονται στη βία, όπως τα χρήματα, και άλλα παρόμοια φαινόμενα.

Αλλά αυτά τα φαινόμενα πρόκειται να εξαφανισθούν στο βαθμό που ωριμάζει ο κομμουνισμός, ενώ ο κόσμος της ατομικής ιδιοκτησίας τα αναπαράγει αναπόφευκτα σε ευρεία κλίμακα.

Ο κομμουνισμός κινείται προς την πλήρη κατάργηση όλων των «αποξενωμένων» μορφών ρύθμισης των ατομικών δραστηριοτήτων, ενώ η ατομική ιδιοκτησία στην κίνησή της, βαθαίνει την «αποξένωση».

Ως εκ τούτου, όλα αυτά τα στοιχεία που παρουσιάζονται «δίκαια» στην κριτική του αρχικού, σημερινού σταδίου ανάπτυξης της κομμουνιστικής κοινωνίας, είναι ιστορικά εξηγήσιμες «αδυναμίες» που θα εξαφανιστούν αναπόφευκτα στο μέλλον και αναπόδραστα κατευθύνονται κατά της αυριανής μέρας της «ατομικής ιδιοκτησίας».

Στον κομμουνισμό, το «κράτος» τείνει σε μαρasmus. Στον κόσμο της ατομικής ιδιοκτησίας, από την άλλη πλευρά, το κράτος τείνει να ενισχύεται, να αναπτύσσεται προς την κατεύθυνση του «ολοκληρωτικού κράτους» – κάτι που ξεκάθαρα απέδειξε η ιστορία του γερμανικού φασισμού.

Η ανάπτυξη του κομμουνισμού οδηγεί στη μεταφορά των λειτουργιών του κράτους, από ένα ιδιαίτερο μηχανισμό, αντίθετο στην «κοινωνία», στην ίδια η κοινωνία, δηλαδή, στην ομάδα των ατόμων που συνδυάζουν τις προσπάθειές τους γύρω από άμεσα και μη διαμεσολαβημένα προγραμματιζόμενες κοινές εργασίες.

Στον κόσμο της ατομικής ιδιοκτησίας το «κράτος» αναπόφευκτα κατασκευάζεται ως αναγκαίο «αντίβαρο» στην αναρχία των ανταγωνιστικών συμφερόντων, ως δύναμη εξουδετέρωσης των φυγόκεντρων τάσεων της «ατομικής πρωτοβουλίας».

Και αν λάβουμε υπόψη τις προοπτικές (και όχι μόνο το σήμερα), όλα τα «δίκαια» σημεία της «δυτικής» κριτικής του σύγχρονου κομμουνισμού αναπόφευκτα δεν στρέφονται κατά του κομμουνισμού, ως τάσεις ανάπτυξης και αρχή μετασχηματισμού, αλλά μόνο κατά του μέλλοντος του κόσμου της ατομικής ιδιοκτησίας, δηλαδή κατά των σημερινών της ανυπέρβλητων τάσεων.

Το επιχείρημα αυτό μπορεί και να αναστραφεί: η κομμουνιστική κριτική της «Δύσης» δεν αφορά απλώς «τη Δύση», αλλά και εκείνα τα φαινόμενα του κόσμου της «ατομικής ιδιοκτησίας» μέσα στις δικές της δομές, που δεν έχουν ακόμη ξεπεραστεί, τα φαινόμενα, οι οποίες βρίσκονται στη διαδικασία της εξαφάνισης, αλλά δυστυχώς δεν έχουν εξαφανιστεί και επομένως επηρεάζουν από τα μέσα τη διαδικασία ωρίμανσης του κομμουνισμού.

Είναι η αναρχία και των «ιδιωτικών» (τοπικών και περιφερειακών) συμφερόντων, και η τάση για τυπικό-γραφειοκρατικές ρυθμίσεις, καθώς και πολλές άλλες τάσεις, οι οποίες είναι οργανικά ξένες στον κομμουνισμό, αφού τις κληρονόμησε από τον κόσμο της ατομικής ιδιοκτησίας και τις παραδόσεις του.

Και τόσο πιο ώριμος θα γίνει ο σύγχρονος κομμουνισμός, όσο λιγότερους λόγους για μια «δίκαιη» κριτική, θα παρέχει στη Δύση, όσο με μεγαλύτερη σαφήνεια θα αποκαλύπτεται η αλήθεια ότι «δυτική κριτική του κομμουνισμού» είναι εκατό τοις εκατό (στο βαθμό που δεν έχει δημαγωγικό χαρακτήρα) αυτοκριτική της ίδιας της Δύσης, κριτική των δικών της τάσεων, που οδηγούν στην ενίσχυση και εμβάθυνση της αποξένωσης, την «απανθρωποποίηση» και άλλα παρόμοια φαινόμενα.

* – Πρώτη συγγραφή με τίτλο : **Маркс и западный мир** (1965) [Ο Μαρξ και ο Δυτικός κόσμος]

- Πρώτη δημοσίευση στο φιλοσοφικό περιοδικό «Ζητήματα φιλοσοφίας, τεύχος 10 , 1988, σελ. 99- 112)

- Δεύτερη δημοσίευση: Ильенков Э. В. Маркс и западный мир, Философия и культура., Москва, 1991, с. 156-17

[1] Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения, Издательство политической литературы, М., 1955, с.

т. 1, с. 117.

[2] Там же, с. 115.

[3] Там же, с. 116.

[4] Там же, с. 118.

[5] Там же, т. 42, с. 114

[6] Там же, с. 127.

Πηγή: ΤΕΤΡΑΔΙΑ ΜΑΡΞΙΣΜΟΥ για την Κομμουνιστική Απελευθέρωση, τεύχος 4, αφιέρωμα στα 100 χρόνια από την Οκτωβριανή Επανάσταση

Διεθνές συνέδριο:

Ο μαρξισμός στον 21ο αιώνα – 100 ΧΡΟΝΙΑ από την Οκτωβριανή Επανάσταση

Παρασκευή 8/12 (από τις 5μμ) και Σάββατο 9/12 (όλη μέρα)

Διοργάνωση: Τετράδια Μαρξισμού, Εκδόσεις ΚΨΜ

Ξενοδοχείο NOVOTEL, Μιχαήλ Βόδα 4-6, Αθήνα

Ολόκληρο το πρόγραμμα στο σχετικό σύνδεσμο.